

Izvorni znanstveni rad
DOI: 10.17234/Croatica.63.4
UDK: 811.163.42:801.6
811.163.42'36Mažuranić, A.
Primljen: 1. II. 2019.
Prihvaćen: 12. IV. 2019.

OBLIČNI NAGLASAK U *SLOVNICI* *HÈRVATSKOJ* ANTUNA MAŽURANIĆA

Helena Delaš

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

helena.delas@vk.t-com.hr

U radu se utvrđuje opseg podudaranja, odnosno nepodudaranja Daničićeva istočnonovoštokavskoga naglašavanja i akcentuacije Mažuranićeve *Slovnice Hèrvatske* kako bi se pokazalo da ta gramatika, koja je prvi veći opis naglasnoga sustava standardnoga hrvatskog jezika, nedvojbeno pripada zapadnonovoštokavskom naglasnom krugu. Uže je područje rada naglasna tipologija i morfološki naglasak imenica, pridjeva i glagola.

Ključne riječi: hrvatska akcentuacija, Antun Mažuranić, gramatika, hrvatski standardni jezik

1. UVOD

Pojava *Slovnice Hèrvatske* Antuna Mažuranića 1859. godine važna je karika pri uspostavljanju kontinuiteta hrvatskoga normiranja na temelju novoštokavskoga naglasnog modela započetog *Nòvòm ricsòslovicom ilìricskòm* Šime Starčevića 1812. godine, a prekinutog devedesetih godina 19. stoljeća nametanjem Karadžić-Daničićeva prozodijskog sustava. Ta je gramatika prvi veći opis naglasnoga sustava hrvatskoga standardnog jezika u kojoj se jasno razlikuje naglasna razina Mažuraniću suvremenoga nadregionalnog novoštokavskog idioma od dijalektne naglasne razine, ali je za Mažuranića

ovladavanje dijalektološkom građom bilo prijeko potrebno za izgrađivanje naglasnoga modela tipa jezika koji danas zovemo standardnim. To pokazuje da se Mažuranićeva standardnojezična koncepcija nije podudarala s Karadžićevom. Mažuranić se eksplicitno oslanja na novoštokavsku tradiciju hrvatskih gramatičara i leksikografa (Kašića, Della Belle, Stullija...), iako mu je, kao Karadžićevu i Daničićevu suvremeniku, standardni jezik koji se u ono vrijeme nazivao *hercegovačkim* (osobito kada je bilo riječi o fonološkim pitanjima) bio prezentan u potpuno istraženom i normiranom obliku. S obzirom na to da u naše vrijeme pojedini filolozi tvrde kako je u Mažuranićevu „[...] jezičnom materijalu koji se opisuje, u skladu sa širokim opsegom pojma *hèrvatski jezik*, očigledno povezano srpsko i hrvatsko [...]” (Keipert 2014: 255), važno je propitati odnos Mažuranićeva akcentološkog rada prema Karadžić-Daničićevu akcentološkom radu, posebno u području obličnoga naglasaka jer su osnovne postavke Mažuranićeva opisa novoštokavskoga naglasnog sustava već dobro istražene.¹ Mažuranić je kao izvorni govornik vinodolske čakavštine svojom naglasnom teorijom iznesenom u *Slovnici*, a poslije i u znanstvenoj raspravi *O važnosti accenta hèrvatskoga za historiu Slavjanah* (1860), utvrdio čvrst odnos između štokavskoga i čakavskoga naglasaka, što je, kako će se pokazati, iznjedrilo velik dio štokavske akcentuacije koji se razlikuje od Karadžićeve. Razvojno-objasnidbeni modeli prema kojima se novoštokavski naglasni likovi potvrđuju čakavskim naglasnim korelatima i tako pokazuje unutarnji razvoj i koherencija hrvatskoga jezika najveća su vrijednost Mažuranićeva akcentološkog priloga u izgrađivanju naglasne norme hrvatskoga standardnog jezika pa ćemo temeljitijim istraživanjem obličnoga naglasaka u njegovoj gramatici (i to drugoga izdanja iz 1861; dalje u tekstu oznaka M)² dobiti jasniju sliku o izvorištima hrvatske

¹ Vidi Gopić 1907. i Delaš 2018.

² U bilježenju naglasaka Mažuranić se oslanja na grčki prozodijski sustav i slijedi tradiciju obilježavanja prozodijskih jedinica koja počinje s Bartolom Kašićem. Akutom označava dugosilazni naglasak koji je dvostrukoga postanja: 1. iskonski dugosilazni – *izvorni oštri* kao u riječima *dár, bóg, tábor, súnce, glávu* (M: 13); 2. noviji dugosilazni koji je nastao metatonijom neoakuta – *noviji oštri* kao u riječima *bán, kráj, pišem* (M: 13), od *bán, kráj, pišem* (= bân, krâj, pišem). Cirkumfleksom označava dugouzlazni naglasak – *zavinuti* kao u riječima *gláva, pèta, vîno, Bôžo, rúka* (M: 13). Gravisom označava kratkouzlazni naglasak – *slabi težki* kao u riječima *vôda, nôga, gòra, ôtac* (M: 12). Za kratkosilazni naglasak – *jaki težki* – ima znak kakav i danas upotrebljavamo: *brât, brâta, knjîga, kôlo, ôlovo, glêdati* (M: 11). Stari hrvatski pisci su se za označavanje kratka naglašena sloga služili suglasničkim geminatama (*okko* = ôko), a Mažuranić je znak za kratkosilazni naglasak preuzeo od Karadžića. Za zanaglasnu dužinu ima znak kakav je i danas.

naglasne norme, o onome što je uposebljava u odnosu na naglasnu normu kakva je tipologijom i tipološkom klasifikacijom za tzv. klasični srpskohrvatski jezik dana u dvjema Daničićevim akcentološkim raspravama: *Akcenti u imenica i pridjeva* (1913[2]) i *Akcenti u glagola* (1896[2]).

2. NAGLASAK IMENICA

Za jednosložne osnove bez nepostojanog *a* u nominativu jednine u *Slovnici* se potvrđuje šest naglasnih jedinica: *brăt – brăta*, *bòb – bòba*, *grăd – grăda*, *bân – băna*, *bôg – bôga* i *vôl – vòla*. Zbog gubljenja neoakuta u čakavskim i staroštokavskim govorima došlo je do miješanja naglasnih paradigama pa su u suvremenim normativnim priručnicima za naglasak tih osnova zabilježene brojne dublete i triplete. No kako Mažuranić povezuje novi štokavski naglasak s čakavskim koji ima neoakut, njegovi su naglasni podaci pouzdaniji. Nalazimo *bân – băna*, *grijêh – grijêha*, *kvâr – kvâra*, *lijêk – lijêka*, *trûd – trûda*, *rûg – rûga* itd. (M: bilj. na str. 16) prema čakavskom naglasku kao *kvâr – kvâră*. S obzirom na Karadžić-Daničićevu te suvremenu hrvatsku naglasnu normu drugačija je distribucija imenica *trud*, *kvar* i *rug*; u Daničića (1913[2]) je *trûd – trûda*, u Karadžića (1935[4]) i *kvâr – kvâra*, *rûg – rûga*. Distribucijsku različitost pojedinih imenica u tipove potvrđuju i Mažuranićevi primjeri *gròzd – gròzda* 15, *tèrn – tèrna* 15, *gèrm – gèrma* 15 itd. prema Daničićevu *gròzd – gròzda*, *tfn – tfnă*, *gřm – gřma* [u hrvatskoj preskriptivnoj normi je *gròzd – gròzda* i *gròzd – gròzda* (Šonje 2000), *gròzd – gròzda* (Anić 1991; Barić i dr. 1999); *tfn – tfnă* (Anić 1991; Barić i dr. 1999; Šonje 2000); *gřm – gřma* (Barić i dr. 1999; Šonje 2000), *gřm – gřma* (Anić 1991), *gřm – gřma* (Barić i dr. 1999)]. Prema Daničićevoj tipologiji (1913[2]) tipu s metatoniranim i produljenim osnovnim naglaskom kao *vřh – vřha* pripada svega sedam riječi: *vřh*, *bik*, *grom*, *ruj*, *sto*, *stog* i *pl. zòbovi*. Mažuranić u tipu *stôl – stòla* ima deset riječi, čime se potvrđuje „neploidnost” toga naglasnog tipa, ali u njemu nema ni jedne imenice koju navodi Daničić: *bój*, *bór*, *dvór*, *krój*, *rój*, *strój*, *mólj*, *vól*, *gól*, *bór* (M: 16) prema čakavskom *bôj – bojă*, *dvôr – dvoră* itd.

Mažuranić govori o pravilnom (neproduženom) pluralu kao *vòli* i *knêzi* i o produženom pluralu kao *vòlovi*, *knêzovi* čije značenje međutim nije jednako: „[...] ‘volovi’ znači što ‘veliki voli’, orlovi = veliki orli, knezovi = veliki knezi [...]” (M: 41). Duga množina kao morfološka kategorija povezana je u Mažuranića i s naglasnom kraćinom i s naglasnom dužinom:

gràdovi 44, *knèzovi* 44, *bânōvah* (= *bánōvā*) 44, ali ne nalazimo ni jednoga primjera kojim bi se potvrdila naglasna jedinica *vâl – vâla – vâlōvi*. Prema Daničićevoj normi toj naglasnoj jedinici pripadaju dvadeset i dvije imenice,³ a Vukušić je tvrdio kako je izvan svake sumnje da je sa stajališta zapadnoga novoštokavskog naglašavanja dugouzlazni naglasak u množini naglasne jedinice *vâl – vâla – vâlōvi* rubna pojava koja se uz dosljedno poštivanje jedinstvenih mjerila dade zanemariti (Vukušić 1984)⁴ pa je kraćenje sustavno provedeno u *Naglasaku u hrvatskome književnom jeziku* (Vukušić i dr. 2007). U korpusu Mažuranićeve *Slovnice* naglasak se u genitivu množine imenica premješta na slog pred nastavkom u brojnim primjerima: *čavâlah* (= *čavâlā*) 44, *lakâtah* 44, *nokâtah* 44, *prijatêljah* 44, *učitêljah* 44, *oblâstih* 49, *bolêstih* 49 itd., ali su brojni i nealternirani naglasni likovi: *òtācah* 44, *grâdōvah* 44, *knèzōvah* 44, *mâjākah* 46, *sùnācah* 42 itd. Mijenja se naglasak u lokativu jednine imenica vrste *i* prema dvama pravilima:

1. ako-je koren jednoslovčan, o š t r i pretvori-se na z a v i n u t i: na bèrvi, po čûdi, lâži, mîsli, strâsti itd. [...] a j a k t e ž k i pretvori-se u s l a b t e ž k i: u kòsti, nôći, sòli itd. [...] 2. Ako-je koren višeslovčan, pèrva slovka gubi naglasak, pa-ga dobije predposljednja, i t o z a v i n u t i, ako-je duga, a s l a b t e ž k i, ako kratka, n. p. u oblâsti, na pričêsti, po zapovièdi, itd. [...] u bolêsti, nemòći, pamèti itd. (M: 48).

Iako su naglasne preinake u navedenim kategorijama, pogotovo međuslogovne, razvojem zapadnonovoštokavskoga naglasnog sustava mahom nivelirane (pa se na taj način sustav rasteretio, pojednostavio), one su dobro zastupljene i u starijim hrvatskim gramatikama prije Mažuranićeve (u Brlićevoj 1850[3], Relkovićevoj 1767, Starčevićevoj 1812...) i po njima se Mažuranićeva akcentuacija nikako ne može smatrati potvrdom Karadžić-Daničićeve akcentuacije. U vezi s unutarislogovnim naglasnim preinakama zanimljivo je kako za jednosložne imenice srednjega roda Mažuranić ima naglasnu opreku *sèlo – mn. sèla: sèlo – sèla* 38, a neutralizira naglasnu opreku *pòlje – mn. pòlja: pòlje – pòlja* 39, iako je, razvojno gledano, opreka *pòlje – pòlja* primarna, a opreka *sèlo – sèla* sekundarna.⁵

³ To su: *grodz, dïo (dïjel), žulj, prut, puž (spuž), vijek, vlat, gem, glib, dub, žbun, jež, klas, lik, list, mlaz, red, sad, ud, stan i trut*.

⁴ Iako dugouzlazni naglasak kao *vâlōvi* govoritelji hrvatskoga standardnog jezika iz Slavonije dosljedno ostvaruju.

⁵ Ivšić (1913) dokazuje kako promjenu naglasaka tipa *pl. pòlja* od *sg. pòlje* (i tipa *pl. mēsa* od *sg. mēso*) valja tumačiti po Saussureovu zakonu, tj. naglasak se povukao (regresivno: *poljā, mēsā*) zbog otisnutog -a. Analogijom se naglasak u *pl. povlači* i ondje gdje se ne bi smio povući jer

2. NAGLASAK PRIDJEVA

U neodređenim oblicima pridjeva kao *mlâd* Mažuranić je normirao stariji naglasak odnosno prvotnu naglasnu razliku između ženskoga i srednjega roda: *žút, žúta, žúto* (= *žût, žúta, žúto*) 50, koje nema u Daničićevoj tipologiji. Ipak, Mažuranić kaže da se „u nekih pridavnicih t. j. onih od jedne duge slovke, i onih dvoslovčanih na a n, a r, a l, kojim-je korena slovka duga” (M: 26) čuje u muškom i srednjem rodu i *zavinuti*, tj. današnji dugouzlazni umjesto njemu u čakavskom poznata *oštroga*, tj. današnjega dugosilaznog naglasaka. Npr. *drâg, drâga, drâgo* umjesto *drâgo*; *dúžan, dúžna, dúžno* umjesto *dúžan, dúžno*; *trúdan, trúžno* umjesto *trúdan, trúžno*; *glâdan* i *glâdan, múdar* i *múdar, nâgal* i *nâgal*, a tako i *krâtak, plítak* umjesto *krâtak, plítak* te gdje koji particip *pèrvotnih glagoljah: bilo, pilo* umjesto *bîlo, pîlo* (v. M: 26, 51). Za Mažuranića je opisana pojava smetnja koju bi valjalo ozbiljno ispitati pa se odlučiti za ono što je izvorno. Stari naglasak odgovara dubrovačkomu (v. Rešetar 1916: 115) i ruskomu (usp. *зѡлоденѣ – зѡлодно – зѡлоднѡ*) te posavskomu (v. Relković 1767. i Brlić 1850[3]. u kojima se potvrđuju dvojaki naglasci kao *glâdan – dúžan, tēžak – miran* itd.), a za većinu pridjeva razmatrane naglasne jedinice u novije vrijeme takav naglasak dopušta Zoričić (1998) u kojega je: *bûdan, glâdan, gôrak, hlâdan, krûpan, prâzan, tâman* itd. Međuslogovne naglasne preinake u pridjeva u *Slovnici* se potvrđuju samo uzorkom *zèlen – zelèna – zelèno* u neodređenom obliku. To je naglasna jedinica koja obuhvaća mali broj pridjeva i Mažuranić ih je izrijekom naveo: „[...] slab težki pomiču za slovku prema kraju: *cèrljen, gen. cèrljèna, dat. cèrljènu* itd. Takvi-su : *pòšten, rùmen, stùden, tàkmen, zèlen; dàlek, dùbok, širok, visok, žèstok*” (M: 51). Naglasnih jedinica s međuslogovnim preinakama prema Daničićevoj je tipologiji čak pet.⁶

---

je sg. imao otisnuti naglasak na korijenskom slogu pa se govori npr. *žita, brda* itd. umjesto *žíta, brða*, a kako bi se plural srednjega roda općenito razlikovao naglaskom od singulara, i pl. tipa **selá* (s otisnutim -a) se promijenio u *sèla*.

⁶ To su: *zèlen, zelèna*, odr. *zèlenī, vâljan, valjana*, odr. *vâljanī, imúcan, imúčna*, odr. *imúcnī; plavètan, plavètna*, odr. *plavètnī, okrúgao, okrúgla*, odr. *okrúglī*.

3. NAGLASAK GLAGOLSKIH OBLIKA

3.1. *Prezent*

Mažuranić u *Slovnici* donosi glagol *ići* u starijem obliku s naglaskom *iti*, *īdem* 101, što odgovara Daničićevu naglasku *ići*, *īdēm*, a u prefigiranim tvorenica dosljedno zadržava uzlazni naglasak uz očekivano duljenje: *otīti* (= otīti) 101, *nājti*, *nāci* (= nājti, nāci) 101. U jedinicu plēsti ulaze Mažuranićevi glagoli *nēsti*, *gnjēsti*, *mēsti* (*mētēm*), *plēsti*, *grēpsti*, *tēpsti*, *uvēsti*, *pēci*, *žēci*, *tēci* (105); u Daničića još *bōsti* i *cvāsti*. Mažuranić s kratkim uzlaznim potvrđuje i *lēci*, *mōci* (105), a u tipu *trēsti* ima *trēsti*, *mēsti* (*mēzēm*), *dūbsti*, *skūbsti*, *zēbsti*, *rāsti*, *lēci*, *tūci* (105); u Daničića još *vēsti*, *vṛsti*, *čṛpsti*, *žṛvsti* (*živēm*), *vūci* i *vrijēci*. Mažuranić primjenjuje pravilo o promjeni naglasaka 1. lica jednine prezenta u 1. i 2. licu množine za glagole u čijim je prezentskim nastavcima morf *e* ili morf *i*: *pijem*, *pijemo*, *pijete*; *velim*, *velimo*, *velite*; *klēčim*, *klēčimo*, *klēčite* (76) te izrijekom kaže da je takav novoštokavski naglasak čvrsto na starijem čakavskom utemeljen:

Takve glagolje, u kojih skače naglasak s korena na predposljednjū slovkū, možēš poznati iz čakavskoga naglasaka, koji u tih rēčih po svih osobah stoji na posljednjoj : pijēm, pijēš, pijē, p i j e m ò, p i j e t è, pijū; velīm, veliš, velī, v e l ī m ò, v e l ī t è, velē; klēčīm, -īš, -ī, k l ē č ī m ò, k l ē č ī t è, klēčē, §.51 (M: 76).

Činjenica je da naglaske tipa *trēsti*, *pēci* i njima ekvivalentne neistoslo-govne preinake u prezentu imaju u svojim gramatikama i hrvatski jeziko-slovci prve polovine 19. stoljeća (npr. Šime Starčević u svojoj *Ričoslovcu* 1812. ima nepokraćeni oblik infinitiva glagola prve vrste s dugouzlaznim naglaskom). To nam govori da je prepojednostavljeno tvrditi kako je u zapadnonovoštokavskim govorima isključivo *rēci*, *rēkla*, odnosno *trēsti*, *trēsla*, odnosno *nāci*, *nāišla* itd., a prema Kapoviću (2008: 32) gubljenje dočetnoga *-i* u infinitivu nije nužan preduvjet za nastanak naglasaka kao *pēci*, *trēsti* (kao što to tvrdi Vukušić 1984⁷) pa u mnogim govorima umjesto staroga *peći* / *pēci*, *trēsti* / *trēsti*, *peklà* / *pèkla*, *trēsłà* / *trēsla* dobivamo mlađe *pēci*, *trēsti* > *trēsti*, *pèkla*, *trēsla* > *trēsla*.

⁷ Općehrvatski naglasni modeli u glagola prve vrste temelje se prema Vukušiću na pokrati infinitiva za dočetno *-i* po modelu: *trēstī* > *trēst* > *trēst* > *trēst(i)*, *pečī* > *pēc* > *pēc(i)* itd. Pretpostavlja se da istočnonovoštokavski idiomi, koji nisu kratili dočetno *-i* u infinitivu, imaju dvije razvojne faze manje pa od likova *trēstī*, *potrēstī*, *tečī*, *potečī*, *nāčī*, *držēčī* dobivaju izravnim novoštokavskim prenošenjem naglasaka likove *trēsti*, *potrēsti*, *tēci*, *potēci*, *nāci*, *držēci*, a onda i likove glagolskoga pridjeva radnog *trēsla*, *potrēsla*, *tèkla*, *potèkla*, *nāišla* i likove 1. i 2. lica množine prezenta *želimo*, *želite*.

3.2. Imperfekt

U imperfektu, koji je iznimno rijedak u zapadnonovoštokavskim govorima i naglasak mu je kolebljiv, Mažuranić je usustavio naglasak infinitiva, a ne prezenta pa je npr. *kupòvati – kupòvāh* (84), a ne *kupòvati – kùpovāh*, također *ljùbiti – ljùbljāh* (= ljùbiti – ljùbljāh) 84, a ne *ljúbiti – ljùbljāh*.⁸ Uzlazni naglasak u glagolima I. vrste kao plèsti ili vúci dosljedno se prati adekvatima u imperfektu pa je *pèkah* 85 i *vúkah* (= vúkah) 85. Glagoli koji su u 1. licu jednine imperfekta jednosložni imaju dugosilazni naglasak na morfu *a*: *znàti – znáh* (= znāh) 104.

3.3. Aorist

U aoristu je usustavljen naglasak infinitiva, ali izostaje finalna dužina, npr. *pîtati – pîtah* (= pítati – pítah) 104. U 2, 3. licu jednine aorista je čelni naglasak (također izostaje finalna dužina) prema pravilu:

U p e r f e c t u historičnom svi glagolji, koji u infinitivu makar gdje imaju slab teški ili zavnuti, zamjenjuju ove naglaske u 2. i 3. osobi jednobroja sa jakim teškim i oštrim, koji onda pravilno uzmiču za slovku kao slab teški, ako imaju kamo, n. p. reći, bràniti, imaju perfect : (ja) rèkoh, brànih, (ti, on) rèce, bráni, pòreče, òbrāni, §. 49° (M: 104)⁹.

3.4. Glagolski prilog sadašnji

Glagolski prilog sadašnji u krnjem obliku ima naglasak i zanaglasnu dužinu trećeg lica množine prezenta, npr. *kùpūjūc* 93, ali oblik s dočetnim *-i* ima naglasak na trećem slogu od kraja: *kupùjūci* 93, koji je istovjetan naglasku

⁸ Prema E. Barić i dr. (1997[2]) u većine glagola naglasak imperfekta isti je kao u prvom licu jednine prezenta.

Vukušić (1996) je tvrdio da je u hrvatskome, osim u glagola prve vrste, imprefektni naglasak prema infinitivu, a ne prema prezentu, dakle da je *hváliti – hváljāh, nòsiti – nòšāh, govòriti – govòrāh, pítati – pítāh, kazívati – kazívāh...*, a Brozović (1996) se s njim nije slagao tvrdeći da je izvođenje imprefektnoga naglasaka iz naglasaka infinitiva „knjiška“ analogija s aoristom i da od toga nema koristi za naglasnu praksu jer je, ondje gdje imperfekta na zapadu još ima, naglasak prezentski. Vukušić je svoje mišljenje donekle korigirao 2007. za glagole kojima se razlikuju naglasak infinitiva i prezenta pa oni u imperfektu ipak imaju naglasak prezenta: *hváliti – hválīm – hváljāh, nòsiti – nòšīm – nòšāh, kazívati – kàzujēm – kàzīvāh* itd.

⁹ Vukušić (1996) i Brozović (1996) iznose oprečne stavove o naglasku 2, 3. l. jd. aorista na štokavskome zapadu. Vukušić je tvrdio da je naglasak povučen, a Brozović da ima kolebanja u mnogim glagolima. Pravu opoziciju prema istočnomu (Karadžić-Daničićevu) naglašivanju Brozović nalazi u izostanku finalne dužine u oblicima s povučenim naglaskom, npr. dužine u *ùvrñū, pòlomī, zàpītā, zàgospodovā* prema njegovu su mišljenju sasvim sigurno nehrvatske.

u deklinabilnim oblicima na *-ći*.¹⁰ Mažuranić je pravilo o stalnom naglasku popridjevljenih participa izveo iz čakavskoga gdje je na *-ući, -eći* bio neoakut (*čak. ući, eći, dakle s novijim oštrim*, M: bilj. na str. 103) pa se, nakon što je neoakut metatonirao u dugosilazni, naglasak pomaknuo, tamo gdje za to ima uvjeta, na slog ispred:

Participij pako sadanji ima naglašenu tvorku : *úći, éći***) pa slovke, kojim-se ova tvorka dodaje, izgube naglasak i dužinu, ako-ju imaju, pa-se kao proklitike naslone na tvorku po §. 50. n. p. *dmúći, ā, ē; mrúći, šljúći, zgúći; òrúći, kùjūći, pitājūći, govòrēći, kupūjūći, kraljūjūći, gledājūći, davājūći, bičūjūći*, itd.“ (M: 103).

Primjer neoslabiljenoga pomicanja staroga naglaska nalazimo u primjeru *čūđēć(i) -se 96, čūdećī-se, ćā-se, ćē-se 96*.

3.5. Glagolski prilog prošli

Kod naglaska glagolskoga priloga prošlog u Mažuranića se ponovno potvrđuje različit naglasak krnjega priloga prošlog na *-v/-av* od naglaska punog oblika priloga prošlog na *-vši/-avši*: npr. naglasak infinitiva je u *imenovav 106, nāpastovav (= nāpastovav) 106*, a naglasak je na trećem slogu od kraja u *imenòvāvši 106, nāpastòvāvši 106*. U pridjevima ima naglasak kao u priložima na *-vši*, npr. *bívšī, -ā, -ē (= bīvšī, -ā, -ē) 106, dòbīvšī 106, imenòvāvšī 106, nāpastòvāvšī 106, kupòvāvšī, -ā, -ē 93* itd.

3.6. Glagolski pridjev radni

Naglasak glagolskoga pridjeva radnog posebno je razrađen za glagole I. (korijenske) vrste. Većina glagola kojima korijen završava na samoglasnik (*prosti pèrvotni s korenóm na glasnik*) ima u obliku pridjeva radnog za ženski rod u jednini drugačiji naglasak: *dāo, dāla, dālo, dāli, -e, -a (= dāo, dāla, dālo, dāli, -e, -a) 105; pròdao, prodāla, pròdālo (= pròdao, prodāla, pròdālo) 105, ùmrō, umērla (= ùmrō, umfla) 86*... Naglasak za ženski rod kao *dāla, prodāla* odgovara naglasku neodređenoga oblika pridjeva za ženski rod kao *mlāda*.¹¹ Takvi su glagoli navedeni jer ih valja pojedinačno zapamtiti: „[...] dāti, brāti, prāti, spāti, zvāti, žgāti, jēti (-eti: uz-eti), -čēti, -pēti, -žēti,

¹⁰ Knjiški oblici uobičajeni u starijim hrvatskim gramatikama. Jedni su ih gramatičari razlikovali od glagolskih priloga naglaskom, a drugi i sufiksom [npr. u Starčevića (1812) je *slideć i slidēći, -a, -e*].

¹¹ Naglasno izdvajanje oblika glagolskoga pridjeva radnog za ženski rod brojnim je primjerima potvrdio Ivšić u posavskom govoru: počēla, uzēla, umfla, popīla, savīla... (v. Ivšić 1913).

(òžeti), -nieti; bìti (*esse*), dò-biti (*obtinere*), gnjiti, pìti, víti, dèrti, ždèrti, mèrti, -pèrti, s-tèrti (trèti), -vèrti (vrèti).” (M: 105) Glagoli kojima korijen završava na suglasnik (*prosti pèrvotni s korenom na suglasnik*) su glagoli I. vrste s uzlaznim naglaskom na penultimi kao *vúci* i *plèsti* i njima je naglasak u obliku pridjeva radnog za ženski rod upravljen prema infinitivu pa je *vúkao*, *vúkla* (= *vúkao*, *vúkla* 105, *plèo*, *plèla* 105, *grèbao*, *grèbla* 105 itd. Za sve ostale glagole Mažuranić kaže da im je naglasak u svim rodovima pridjeva radnog pravilno prema infinitivu. Tako prema infinitivu *kupòvati* pridjev radni glasi *kupòvao* 85, *kupòvala, *kupòvalo. U Daničićevu je sustavu povučeni, kratkosilazni naglasak u svim trima rodovima: *kùpovao*, *kùpovala*, *kùpovalo*, a u standardnome hrvatskom jeziku za pridjev radni glagola na -ovati/-evati s više od triju slogova u infinitivu i s kratkosilaznim naglaskom na trećem slogu od kraja nalazimo čak tri rješenja: *kùpovao*, *kùpovala*, *kùpovalo* i *kupòvao*, *kupòvala*, *kupòvalo* (E. Barić i dr. 1999); *kùpovao*, *kupòvala*, *kupòvalo* (Vukušić i dr. 2007).¹²

3.7. Glagolski pridjev trpni

U glagolskom pridjevu trpnom također se izdvaja naglasak oblika (neodređenog) za ženski rod: kod glagola I. vrste na -ati je *dán*, *dána*, *dáno* (= *dân*, *dána*, *dáno*) 106. „Tako : brán, klán, prán, obà-sjān, pò-slān, tkán, znán, zván” (M: 106). No u pridjevu trpnom na -t istih glagola naglasak je jednak u svim trima rodovima: *dát*, *dáta*, *dáto* (= *dât*, *dâta*, *dâto*) 106, *pít*, *píta*, *píto* 106 itd. Međuslogovne preinake u ovoj su morfološkoj kategoriji brojne: 1. *bijen*, *bijèna*, *bijèno* 106... (u pridjevima trpnim izvedenim sufixima -jen, -ven i -en od glagola I. vrste na -iti); 2. *pèčen*, *pečèna*, *pečèno* 107, *tùčen*, *tučèna*, *tučèno* 107... (u pridjevima trpnim od glagola I. vrste s uzlaznim naglaskom kao *pèci* i *túci*); 3. *brojen*, *brojèna*, *brojèno* 108... (u pridjevima trpnim glagola IV. vrste). „Takvi evo slède u ženskom spolu, da-se lakše zapamte: brojèna, činjèna, dvorèna, gnojèna, goštjèna, govorèna, krojèna, lovljèna, ložena, (uz-) oholjèna, pogodjèna, rodjèna, soljèna, (s-) tvorèna, učèna, i više drugih” (M: 108); 4. od glagola na -ovati, -ujèm pridjev trpni glasi *kupòvān*, *kupovāna*, *kupovāno* (= *kupòvān*, *kupovāna*, *kupovāno*) 107

¹² Prema Vukušiću (1984) u muškom bi rodu, zbog prijelaza fonema *l* u vokal i sažimanja dvaju samoglasnika u jedan, očekivani zapadnonovoštokavski naglasak bio brzi na prvom slogu, dakle *pùtovō*, *putòvala*, *putòvalo*, *putòvali*... Ivšić (1913: 98) u posavskom nalazi: *kùpovō*, *kupovāla* ili *kupòvala*, *kupovāto* ili *kupòvalo*, *dřžō*, *dřžāla* ili *dřžāla*, *dřžālo* ili *dřžālo*.

prema čakavskom *kupovān*, *kupovānà*, *kupovānò*, također *kòvān*, *kovāna*, *kovāno* 107 itd. Mažuranić kaže da se među obrazovanima čuju i uzorci ujednačenoga naglasaka kao *kupòvan*, *-a*, *-o* (prema infinitivu), kao *kùpovan*, *-a*, *-o* (prema prezentu) ili pak kao *kÿpovan*, *-a*, *-o*, ali takvi su uzorci prema Mažuraniću rezultat miješanja naglasaka pridjeva (*pridavnih imenah*) i glagolskoga pridjeva trpnog (*tèrpnoga participija*): „Tako *kùpovān*, *kùpovna*, *o*, *a* d j. znači što nije domaće, nego-se obično kupuje, pak *kupòvān* (*lán*), *kupovāna* (*vūna*), *kupovāno* (*plátno*), *p a r t.* (što-se-je kupovalo)” (M: 108).

4. NAGLASCI U TVORBI RIJEČI

Mažuranić u *Slovnici* daje naglasna pravila u tvorbi riječi koja određuju koji će naglasak biti na određenome mjestu bez obzira na naglasak riječi koja motivira tvorbu. Zato tvorbene jedinice (prefikse, sufikse i infikse) kojima se riječi tvore dijeli na *glasne* (one koje čine promjenu naglasaka riječi kojoj se dodaju) i *bezglasne* (one koje ne utječu na naglasak riječi kojoj se dodaju). Zanimljivi su primjeri koji zadržavaju naglasak osnovne riječi, osobito izvedenice na *-stvo* (*-anstvo*) čiji bi prozodijski lik u okolnostima suvremene govorne komunikacije itekako zadržao našu pozornost na izrazu: *prijáteljstvo* 116, *poglávárstvo* 116, *svjèdòčanstvò* 117, *dostòjanstvò* 114, *pròklèstvò* 115, *pòznanstvò* 115, *kèršćanstvò* 117 itd. U sadašnjem trenutku hrvatskoga standardnog jezika tvorenice na *-stvo* nisu sustavno stabilizirane,¹³ a s obzirom na Karadžić-Daničićevu normu Mažuranićeva je akcentuacija tvorenica na *-stvo* konzervativnija; u Daničića (1913[2]) je *prijatéljstvo*, *poglavárstvo*, *dostojánstvo*, *svjedočánstvo*, *proklétstvo*, *poznánstvo* itd.

U izvedenicama sufiksom *-ost* Mažuranić također ima starije naglasno stanje, tj. naglasak kao u tvorbene osnove: *bùdućnost* 114, *pòbožnost* 114, *pòkornost* 114... U suvremenoj standardnoj izgovornoj praksi je kolebanje između naglasaka kao u osnove i analogijskog dugouzlaznog ispred sufiksa; najviše se kolebaju trosložne i četverosložne izvedenice od pridjeva s dugim pretposljednjim slogom: *intīmñòst* – *intímnòst*, *ìsprávnòst* – *isprávnòst*, *knjìžèvnòst* – *knjižèvnòst*, *pòbòžnòst* – *pobóžnòst*, *prècìznòst* – *precíznòst*

¹³ Babić (1991[2]: 283) kaže: „Prema svom jezičnom osjećaju običnije stavljam na prvo mjesto: *bláženstvo* – *blaženstvo* – *blaženstvo*, *bogátstvo* – *bògatstvo* – *bogátstvo*, *djètñjstvo* – *djetñjstvo*, *gázdñstvo* – *gazdñstvo*, *lākómstvo* – *lakómstvo*, *otájstvo* – *otájstvo*, *proklétstvo* – *proklétstvo*.”

itd. (primjeri iz Babić 1991[2]). U Karadžićevu, Daničićevu i Maretićevu bilježenju, kao i u suvremenoj hrvatskoj normi, samo je *-ost* bez obzira na postanak. U povijesti jezika ovdje se zapravo radi o dvama sufiksima, jednom dugom i jednom kratkom, što je u *Slovnici* dobro izložio Mažuranić:

[...] ost-je u 1. i 4. padežu dugo ili kratko : dugo stoji običnije posle kratke slovke, a kratko posle duge. Kadšto-se koren u kojoj ovakvoj reči izgovara u jednom kraju dugo, a drugom kratko, pa-se onda po tom mjenja i količina svršetka ost : lüdōst, krēpōst (ne lüdōst, krēpōst) i lūdost, kriēpost. U ostalih-je padežih *ost* uvek kratko: milōsti, milōstjū, itd. (ne : mīlōsti, mīlōstjū) (M: 114).

Dakle *ōst* je bilo samo u onih imenica u kojih je naglasak bio ispred sufiksa, npr. *hītrōst*, *hrōmōst*, *mlādōst*, *žālōst*, *mīlōst*; ako je pak naglasak nekada bio na sufiksu, bilo je *ōst*, npr. *drāgost*, *dūžnost*, *grūbost*, *mūdrost* itd. Kasnije su se oba sufiksa analogijom izjednačila.

U izvedenicama sufiksom *-īk* od tzv. n-pridjeva (imenice obično označuju osobu) Mažuranićevo bilježenje pokazuje dvije glavne tendencije: zadržavanje naglasaka osnove – *tūženīk* (= tūženīk) 111, *zātvořenīk* 111, *mūčēnīk* 111, *rānjenīk* 111...; ili kratkouzlazni naglasak na pretposljednem slogu – *učēnīk* 111, *poslānīk* 111, *dūžnīk* 113, *govōrnīk* 113 (u značenju „onaj kojemu je zanat govor”)... Činjenica je da se mnoge izvedenice sufiksima na *-īk* koje su u starijim rječnicima propisivane po Daničićevu tipu stānōvnīk u hrvatskoj jezičnoj zajednici oduvijek govore po tipu *gospōdār*, *gospōdāra* pa je danas npr. samo *činōvnīk*, *stanōvnīk*; većinski je naglasak i govōrnīk, iako likovi *gōvornīk* (*gōvōrnīk*) i *govōrnīk* imaju različito značenje i postanje.¹⁴

Mažuranićevo naglašavanje glagolskih imenica,¹⁵ upotreba kojih u narodnim govorima nije česta pa je u Daničićevoj studiji (1913[2]) naglasnotipološki razvrstano tek nekoliko glagolskih imenica, dvojako je: u izvedenicama od nesvršenih glagola naglasak je kao u osnove (tj. kao u infinitivu ili prezentu) – *govōrēnjē* 111, *kērštēnjē* 111, *vjēncānjē* 111 (svi su primjeri *nomina actions*)...; u izvedenicama od svršenih glagola naglasak je dugouzlazni na slogu ispred sufiksa – *dopuštēnje* 111, *stvorēnje* 111... Takvo naglašavanje potpuno odgovara pravilu koje je poslije postavio Maretić (1931[2]), a koje vrijedi i u suvremenoj normi.

¹⁴ Izvedenica *govōrnīk* je odglagolna i znači „onaj koji govori”, a izvedenica *gōvornīk* je odimenična prema starom lok. jd. *govōru* i znači „onaj koji drži govor, orator”.

¹⁵ Tradicionalnim nazivom *glagolske imenice* želi se naglasiti njihova motiviranost glagolom pa se zanemaruje razlika između radnje i stanja.

Među naglascima koji su zanimljivi zbog zonalnih razlika između sjeverne i južne novoštokavštine izdvaja se Mažuranićev naglasak tipa *plāca*. Naime naglasak *plāca* evoluirao je u novoštokavski *plāca* i Ivšić (1913) kaže da je po Slavoniji slušao samo *plāca*, a ne Karadžićevo *plāca*. Kako je i u čakavskome narječju *plāca*, Mažuranić ima dvosložne imenice s *novijim oštrim* (tj. sa sekundarnim dugosilaznim) naglaskom: *plāca* (= *plāca*) 111, *bānka* (= *bānka*) 18, *pómnja* (= *pōmnja*) 18, *rúža* (= *rūža*) 18, *trúblja* (= *trūblja*) 18, *bérba* 111, *dvójba* 111 itd.¹⁶ Takve zapadnonovoštokavske naglaske podupire i prozodijski prihvat posuđenica tipa *mōda*, *krīza*, *tēnis* koje se u mediteranskom području pod utjecajem talijanskoga i dalje govore na taj način unatoč tomu što se kodificirana akcentuacija temelji na novoštokavskome panonskom tipu pa je *mōda*, *krīza*, *tēnis* itd.

5. ZAKLJUČAK

Mažuranićev je odnos prema prezentnom Karadžić-Daničićevu prozodijskom sustavu, potpuno istraženom i normiranom, kritički. Iako se kao neizvorni štokavac na nekim mjestima pokazuje slabim za Karadžić-Daničićeva naglasna rješenja (npr. kada prema starim infinitivima kao *pēci* i *trēsti* rekonstruirao čakavske naglaske kojih nije bilo u njegovu vinodolskom govoru¹⁷), Mažuranić nije preuzeo istočnonovoštokavski naglasni sustav. Nastojeći novoštokavske naglasne likove kontinuirano potvrditi čakavskim naglasnim korelatima, uspostavio je razvojno-objasnidbene modele koji nisu primjenjivi na propisane Karadžićeve naglasne likove (npr. *kvār – kvārā* ⇏ *kvâr – kvâra*). U Mažuranićevu je naglašavanju različitim alternacijama (istoslogovnim i međuslogovnim) obuhvaćeno puno više kategorija (npr. glagolski pridjevi kao *pròdao – prodāla – pròdālo*, *kupòvān – kupována – kupováno...*). U cjelini gledano, Mažuranićeva je novoštokavska naglasna norma puno konzervativnija od Karadžić-Daničićeve (najbolja su

¹⁶ Takvi naglasci odgovaraju dijalektnim posavskim naglascima u slavonskih gramatičara, Brlića (1850[3]) i Reljkovića (1767): *plāca* (= *plāca*) B397, *plāca* (= *plāca*) R448, *kānte* (= *kānte*) B307, *kārte* (= *kārte*) R283.

¹⁷ Vinodolski čakavski govor ima „krnje“ infinitive na -t / -ć pa se ondje nisu mogli očuvati stari uzlazni naglasci u infinitivu kao *pēci* (< **peći*), *trēsti* (< **trēsti*), nego je moglo biti samo *pēc* i *trēst* > *trēst*. Međutim Mažuranić kaže: „Čakavski-je naglasak nēgda bio : tūć, dūbstī, zēbstī itd. ali ja-ga nisam nikada čuo; barem u Vinodolu-se sada govori : tūć, vūć, dūbst (i dūst) itd.” (M: bilj. na str. 19).

potvrda neodređeni oblici pridjeva kao *mlâd – mlâda – mlâdo*, zadržavanje naglasna tvorbene osnove u izvedenicama kao *dostòjanstvo, pòkornost...*). Dok se zakonitosti Karadžić-Daničićeva naglasnoga sustava iscrpljuju na ograničenom Karadžićevu leksičkom materijalu prikupljenom isključivo na terenu, pa su u mnogim slučajevima nedostatne i nedorečene, Mažuranić je dao jasna pravila o naglasku i za niz kategorija u kojima se nije mogao osloniti na živi govor (npr. za naglasak imperfekta, popridjevljenih oblika aktivnih participia prezenta i preterita I.) Sve to pokazuje da je Mažuranić u svojoj *Slovnici* uspostavio naglasni sustav koji je podrijetlom, opsegom i domašajem u priopćajnoj praksi zapadnonovoštokavski.

LITERATURA

- Anić, Vladimir. 1991. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Babić, Stjepan. 1991[2]. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*: nacrt za gramatiku. Zagreb: HAZU, Globus.
- Barić, Eugeniya i dr. 1997[2]. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugeniya i dr. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena – Školske novine.
- Brlić, Ignjat Alojzije. 1850[3]. *Grammatik der illyrischen Sprache*. Zagreb.
- Delaš, Helena. 2018. Naglasna teorija Antuna Mažuranića. *Croatica*, XLII, 62: 295–306.
- Gopić, Josip. 1907. *Prilog poznavanju akcenatske teorije Mažuranićeve u obziru na komentatorska domišljanja*. Zagreb: Literarni klub akademičke mladosti Starčevićanske.
- Ivšić, Stjepan. 1913. Današnji posavski govor. *Rad JAZU*, knj. 196, 197. Zagreb.
- Kapović, Mate. 2008. Razvoj hrvatske akcentuacije. „Filologija”, 51, poseban otisak.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1935[4]. *Srpski rječnik istumačen njemačkim i latinskim riječima*, Štamparija Kraljevine Jugoslavije, Beograd.
- Keipert, Helmolt. 2014. *Obzori preporoda*. Kroatističke rasprave (Priredili: Tomislav Bogdan i Davor Dukić). Zagreb: FF-press.
- Maretić, Tomo. 1931[2]. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Obnova.
- Mažuranić, Antun. 1860. *O važnosti accenta hèrvatskoga za historiu Slavjanah*. Programm des k. k. Gymnasiums zu Agram am Schlusse des Schuljahres 1860. Agram: National-Buchdruckerei des Dr. Ludwig Gaj. 3–7.
- Mažuranić, Antun. 1861[2]. *Slovnica Hèrvatska*. Za gimnazije i realne škole. Dio I. Rěčoslovje. Zagreb.
- Relković, Matija Antun. 1767. *Nova slavonska i nimacska grammatika – Neue Slavonische und Deutsche Grammatik*. Zagreb.

- Rešetar, Milan. 1916. *Bibliografski prilozi*, Građa za povijest kniževnosti Hrvatske. Zagreb: JAZU.
- Starčević, Šime. 1812. *Nòvâ ricsôslovica ilirická*, Trst. Pretisak prvog izdanja: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002 (*Biblioteka Pretisci*; 2).
- Šonje, Jure (gl. urednik). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- Vukušić, Stjepan. 1984. *Nacrt hrvatske naglasne norme na osnovi zapadnog dijalekta*. Pula : Istarska naklada.
- Vukušić, Stjepan i dr. 2007. *Naglasak u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Zoričić, Ivan. 1998. *Naglasak pridjeva u hrvatskom književnom jeziku*. Pula: Pedagoški fakultet u Puli.

SUMMARY

THE MORPHOLOGICAL ACCENTUAL PATTERNS OF ANTUN MAŽURANIĆ'S SLOVNICA HÈRVATSKA

The paper determines the overlap (or lack thereof) between Daničić's eastern neoštokavian accentuation and the accentuation of Mažuranić's *Slovnica Hèrvatska* and it is shown that Mažuranić's grammar, which is the first extensive description of the accentual patterns of standard Croatian, belongs to western neoštokavian circle. The focus of the study is the accentual typology and the morphological accentual patterns of nouns, adjectives and verbs.

Key words: Croatian accentuation, Antun Mažuranić, grammar, standard Croatian